

Ματιές στην ιστορία της Αθωνικής Πολιτείας

Ορθοδοξία / Άγιον Όρος

Δημήτρης Σπηλιώτης, Εφέτης ΔΔ

Φαίνεται πως ο Θεός προετοίμαζε τον ιδιαίτερο αυτόν τόπο, όπου στην αρχαιότητα υπήρχαν πολίχνες και ιερά του Δία, της Αρτέμιδος, του Απόλλωνα κ.ά., για «κλήρο και περιβόλι της Παναγίας», η οποία, κατά την αγιορείτικη παράδοση, ταξιδεύοντας, μαζί με τον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο, με πλοίο, προσόρμισαν στο λιμάνι της μετέπειτα Μονής Ιβήρων, όπου οι κάτοικοι του Άθω την υποδέχτηκαν, κατηχήθηκαν και ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό. Τόσο η εδραίωση, κατά τους 9ο και 10ο αιώνες, όσο και η εξέλιξη, στη συνέχεια, της Αθωνικής Πολιτείας, ιδρυτής της οποίας θεωρείται ο άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, κτίτωρ της Μονής Μεγίστης Λαύρας, δεν οφείλεται μόνο στη βούληση κάποιων μοναχών για εγκαταβίωση στον Άθωνα. Αποτελούσε και πολιτική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, με σκοπό την εκκλησιαστική αναδιοργάνωση της βαλκανικής περιοχής και την εγκαθίδρυση του Αγίου Όρους ως του μεγάλου πνευματικού κέντρου των Βαλκανίων. Το Άγιον Όρος υπαγόταν απευθείας στον Αυτοκράτορα, ήταν αυτοδιοικούμενη επαρχία και έχαιρε ειδικών προνομίων, όπως η κτήση γαιών εκτός του Όρους (μετόχια), η φοροαπαλλαγή, η διάθεση πλοίων από τα μεγάλα μοναστήρια κ.ά. Το άβατο καθιερώθηκε στην αρχή εθιμικώς και, στη συνέχεια, γραπτώς (με

το τυπικό του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου το 1406).

Μετά τη φραγκική κατάκτηση (1204), οι σταυροφόροι λήστευαν συστηματικά τα αγαθά των μοναστηριών του Αγίου Όρους και αποσπούσαν κάθε πολύτιμο λειτουργικό σκεύος. Τα δεινά σταμάτησαν μετά την ανάκτηση της Βασιλεύουσας από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (1261). Ο τελευταίος υπέγραψε το 1274 στη Λυών την ένωση των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης. Απέστειλε στους αγιορείτες προστάγματα, με τα οποία τους καλούσε να συμπαρασταθούν στη θρησκευτική πολιτική του, διαφορετικά θα διώκονταν και θα απελάνονταν από το Όρος. Λέγεται δε ότι επισκέφθηκε το Άγιον Όρος, συνοδευόμενος από τον ενωτικό Πατριάρχη Ιωάννη Βέκκο, για να πείσει τους ανθενωτικούς μοναχούς, ότι χλευάστηκε από τους τελευταίους, ότι διέταξε τη λήψη βίαιων μέτρων και ότι πολλοί μοναχοί υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο. Στις αρχές του 14ου αιώνα ο Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος μεταβίβασε τα επί του Όρους αυτοκρατορικά δικαιώματα στον Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης, ο οποίος παραμένει έκτοτε ο πνευματικός ηγέτης της Αθωνικής Πολιτείας. Κατά τον ίδιο (14ο) αιώνα οι επιδρομές της Καταλανικής Εταιρείας (η οποία αποτελείτο από μισθοφόρους τυχοδιώκτες) λέγεται ότι λίγο έλειψε να καταστρέψουν και ερημώσουν ολοσχερώς το Άγιον Όρος. Πάντως, από τις 180 μονές του 11ου αιώνα, βρίσκονται μόνο 35 στα τέλη του 14ου αιώνα.

Κατά τη διάρκεια του ίδιου (14ου) αιώνα επίσης από τους κόλπους της Αθωνικής Πολιτείας εκτυλίχθηκε μια κορυφαία πνευματική διαμάχη, καθοριστική για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα, όχι μόνο του ορθόδοξου μοναχισμού, αλλά και της

Ορθόδοξης Παράδοσης: Η Ησυχαστική Έριδα. Ο Ησυχασμός, οι ρίζες του οποίου φτάνουν έως τον 4ο αιώνα, έγκειται ιδίως στην αδιάλειπτη (νοερά/καρδιακή) προσευχή και τη θεοπτία (θέαση ακτίστου φωτός), με σκοπό τη θέωση του ανθρώπου. Από το Άγιον Όρος το ησυχαστικό κίνημα διαδόθηκε στα Βαλκάνια και τη Ρωσία. Ωστόσο, εναντίον των αγιορειτών ησυχαστών καταφέρθηκε ο Ελληνοκαλαβρός μοναχός Βαρλαάμ, που απηχούσε το πνεύμα της Αναγέννησης και τη σχολαστική θεολογία της Δύσης. Αγνοώντας τη διπλή γνωσιολογική μεθοδολογία των πατέρων της Εκκλησίας (διαλεκτική για τις επιστήμες, εμπειρική για τη θεολογία) και ακολουθώντας την ενιαία διαλεκτική μεθοδολογία και τις αρχές της σχολαστικής θεολογίας, υπερεκτιμούσε τη λογική και κατέληγε σε έναν δογματικό αγνωστικισμό, στον οποίο δεν είχε θέση η Θεία Χάρις. Υποστήριζε ότι ο Θεός είναι μόνο ουσία, ήτοι υπερβατική πραγματικότητα, προς την οποία ο άνθρωπος δεν μπορεί να έχει κοινωνία ή σχέση, και ότι το θαβώριο φως δεν ήταν απρόσιτο και αληθινό φως της Θεότητας, αλλά φθαρτό, υλικό και πεπερασμένο. Την υπεράσπιση των μοναχών αλλά και της Πατερικής Θεολογίας ανέλαβε ο Γρηγόριος Παλαμάς, ο οποίος αντέτεινε κυρίως (α) ότι τα δόγματα της πίστης δεν είναι αφηρημένες ιδέες, αλλά πράγματα, τα οποία η Εκκλησία μπορεί να διατυπώνει με σαφήνεια και πληρότητα, (β) ότι η θεογνωσία, με την οποία συναρτάται η σωτηρία του ανθρώπου [η σωτηρία του ανθρώπου είναι δυνατή, προεχόντως, μέσα από την αγάπη προς τον Θεό], δεν προέρχεται από τη γνώση της φιλοσοφίας, αλλά από την εμπειρία της πίστης, και (γ) ότι το θαβώριο φως δεν αποτελεί ουσία του Θεού, απρόσιτη και αμέθεκτη, αλλά άκτιστη ενέργεια του Θεού, προσιτή και μεθεκτή σε εκείνους που καταβάλλουν το τίμημα της αγιότητας, αναλόγως της ποικίλης Θείας Χάριτος. Ύστερα από μια σειρά συνόδων στην Κωνσταντινούπολη, η αντιδικία τελικά έληξε υπέρ των ησυχαστών. Με τη διάκριση της ουσίας από τις ενέργειες του Θεού, οι σύνοδοι αυτές του 14ου αιώνα, με τις αποφάσεις τους, που έγιναν αποδεκτές από ολόκληρη την Ορθόδοξη Εκκλησία, τεκμηρίωσαν την πραγματική κοινωνία και σχέση του ανθρώπου με τον Θεό και πιστοποίησαν την οντολογική θέωση του ανθρώπου. Μπορεί βασίμως να γίνει δεκτό ότι η Αθωνική Πολιτεία μένει Ορθόδοξη, διότι μένει πιστή στην παράδοση του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, διασώζοντας την πίστη, τη θεολογία και την αγωνιστικότητά του.

Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας οι σουλτάνοι παραχωρούσαν στους αγιορείτες μοναχούς προνόμια παρόμοια με εκείνα που τους παραχωρούσαν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Έτσι, το Άγιον Όρος παρέμεινε το μεγάλο πνευματικό κέντρο των υπόδουλων ρωμιών. Δεν έλειψαν όμως και οι περίοδοι οικονομικής παρακμής, λόγω της βαρύτατης φορολογίας που οι τούρκοι επέβαλλαν συνήθως μετά από κάποια επαναστατική κίνηση των υπόδουλων Ελλήνων. Περί τα μέσα του 18ου αιώνα ιδρύθηκε η Αθωνιάς Σχολή, με σκοπό τη διδασκαλία των ελληνικών μαθημάτων (φιλοσοφίας, λογικής, μαθηματικών κλπ). Η Σχολή λειτούργησε μόνο για λίγα χρόνια. Κυρίαρχη μορφή της ήταν ο Ευγένιος Βούλγαρης. Ταυτοχρόνως εκδηλώθηκε το κίνημα των Κολλυβάδων. Οι Κολλυβάδες υπήρξαν οπαδοί της παράδοσης. Συνέδεσαν μάλιστα το κίνημα με τους βυζαντινούς μυστικούς και τους ησυχαστές του 14ου αιώνα. Εξάλλου, με την παιδευτική και εκδοτική δραστηριότητά τους συντέλεσαν στη διατήρηση και διάδοση της πατερικής σκέψης, περιορίζοντας την εξάπλωση της δυτικής εκκλησιαστικής νοοτροπίας, η οποία έχει διαφορετική θεολογική τοποθέτηση. Κύριοι εκφραστές του κινήματος ήταν ο Νεόφυτος Κausοκαλυβίτης, ο Άγιος Μακάριος Νοταράς, ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και ο Άγιος Αθανάσιος ο Πάριος.

Αμέσως μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης το 1821, οι Αγιορείτες

εξεγέρθηκαν, υπό την καθοδήγηση του Εμμανουήλ Παπά. Γρήγορα όμως η εξέγερση αυτή κατέρρευσε, στο δε Άγιον Όρος, όπου είχαν καταφύγει πέντε χιλιάδες γυναικόπαιδα από τη Χαλκιδική, οι συνθήκες ζωής έγιναν ιδιαίτερα δραματικές. Σε όλα τα μοναστήρια εγκαταστάθηκαν ισχυρές στρατιωτικές φρουρές των Τούρκων, οι οποίες έμειναν έως το 1830. Στη συνέχεια γίνεται ιδιαίτερα έντονη η επεκτατική πολιτική της Ρωσίας, για τις βλέψεις της οποίας, στη Μεσόγειο, ο Άθως αποτελούσε σπουδαίο έρεισμα. Με την οικονομική βοήθεια προς τα μοναστήρια και την αποστολή πολλών μοναχών, οι Ρώσοι είχαν στόχο την κατάληψη παλαιών μοναστηριών και την ανίδρυση νέων. Πέτυχαν την επάνδρωση παλαιών κελιών και τη μετεξέλιξή τους σε κοινοβιακές σκήτες (!). Το Άγιον Όρος απελευθερώθηκε από τον τουρκικό ζυγό στις αρχές Νοεμβρίου του 1912. Οι Ρώσοι συνέχισαν να δημιουργούν προβλήματα, αναφορικά με το διεθνές καθεστώς του Αγίου Όρους, καθώς είχαν σκοπό να αλλοιώσουν τον εθνολογικό χαρακτήρα του και να το χρησιμοποιήσουν ως ορμητήριο για τις πανσλαβιστικές επιδιώξεις τους. Η Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 αναγνώρισε τελικώς τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στο Άγιον Όρος, υπό την προϋπόθεση σεβασμού του έκπαλαι αυτοδιοίκητου καθεστώτος του. Το ισχύον τυπικό του Αγίου Όρους είναι ο Καταστατικός Χάρτης του 1924, σύμφωνα με τον οποίο το αγιώνυμο Όρος του Άθω συνίσταται από είκοσι κυρίαρχες ιερές μονές, τα δε λοιπά ιδρύματα, σκήτες, κελιά και ησυχαστήρια είναι εξαρτήματα μιας εκάστης των ιερών αυτών μονών.

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μετά τη Γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας, οι Αγιορείτες έστειλαν προσωπική επιστολή στον Χίτλερ, προκειμένου να αναλάβει την προστασία και τη διατήρηση του καθεστώτος της Αθωνικής Πολιτείας. Η επιστολή αυτή είχε σωτήρια αποτελέσματα, καθώς ματαιώθηκαν τα επεκτατικά σχέδια των Βουλγάρων (οι οποίοι απέβλεπαν στη βουλγαροποίηση του τόπου) και των Ιταλών (οι οποίοι επεδίωκαν την επανίδρυση της Μονής Αμαλφηνών, υπό ρωμαιοκαθολική εξάρτηση). Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, οι Αγιορείτες προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες σε στρατιωτικούς των συμμαχικών δυνάμεων, οι οποίοι κρύβονταν στο Όρος και φυγαδεύονταν στη Μέση Ανατολή. Τέλος, κατά τη δεύτερη πεντηκονταετία του 20ου αιώνα, η Αθωνική Πολιτεία ανασυγκροτείται. Πολλές Μονές επανδρώνονται με νέες αδελφότητες και νέους μοναχούς, επανέρχονται στον κοινοβιακό τρόπο διαβίωσης και ενισχύονται οικονομικά. Η Αθωνιάς Σχολή επαναλειτουργεί, παρέχοντας δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι δε μαθητές της είναι οικότροφοι. Πραγματοποιούνται έργα υποδομής, αναστήλωσης και συντήρησης κτιρίων και τοιχογραφιών. Το Άγιον Όρος ξαναγίνεται το αυθεντικό πνευματικό κέντρο και εργαστήριο της Ορθοδοξίας.

<https://bit.ly/3jlnobq>